

Didžiosios savaitės inscenizacija Švėkšnos bažnyčioje XVIII a. II pusėje – XIX a. I pusėje

Asta Giniūnienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

El. paštas asta.giniuniene@gmail.com

Straipsnyje pirmą kartą nagrinėjamos prieš kelis metus surastos XVIII a. II pusės Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapo dekoracijos dalys – Adomo ir Ievos, Nojaus, dviejų angelų kontūriniai paveikslai ir iliuziškai tapyti architektūros fragmentai. Remiantis archyviniais duomenimis ir europine Kristaus kapo apipavidalinimo tradicija, bandoma atkurti pagal barokinius principus sukurtos dekoracijos kompozicinę sandarą, nustatyti išlikusių dalių vietą, taip pat pasitelkiant Tridienio liturgiją ir analogus atskleisti šios dekoracijos simbolines alegorines prasmes bei apibūdinti retos ikonografijos meniškumą atvaizdus. Paliečiami ir kiti Švėkšnos bažnyčios Didžiosios savaitės inscenizacijos aspektai, turėję įtakos kristologinių pasijinių atvaizdų sklaidai.

RAKTAŽODŽIAI: Švėkšnos bažnyčia, Velykų dekoracija, Kristaus kapas, barokinis scenovaizdis, vėlyvojo baroko tapyba, Senojo Testamento ikonografija

Įžanga

Daug praradimų patyręs Lietuvos bažnyčių paveldas vis pasipildo nežinomais dailės paveldo objektais, vienas jų – Švėkšnos bažnyčios ant storų lentų tapyti paveikslai „Adomas ir Ieva“, „Nojus“, dviejų angelų ir iliuziškai tapytos architektūros fragmentai¹ (1, 2, 6–8 pav.). Dabartinis Švėkšnos klebonas kun. Saulius Katkus surado daugiau nei prieš šimtmetį ne pagal paskirtį naudotas ištapytas lentas, jas nuvalė ir tvarkingai sudėjo bažnyčios bokšto patalpoje. Remiantis šių paveikslų specifine išvaizda, ikonografija ir europiniais analogais, paaiškėjo, kad tai yra Švėkšnos bažnyčios senosios Velykų dekoracijos dalys. Lig šiol buvo žinomi XVIII a. II pusės pavieniai biblinius personažus, Kristaus kančios scenas vaizduojantys kontūriniai paveikslai ir XIX a. I ketv. fragmentiškai išlikęs Veiviržėnų bažnyčios retabulo tipo Kristaus kapas. Ikonografiniu požiūriu įdomus Švėkšnos bažnyčios radinys straipsnio autorei leido pratęsti pradėtą Kristaus kapo Lietuvoje apipavidalinimo tyrimą². Išskirtinį išplėtotos teologinės minties 1764 m. Kristaus kapo projekto aprašymą publikavo Aistė Paliušytė³. Alpių regiono Austrijos, Vokietijos bažnyčiose daugiausia išsaugota XVIII a. Velykų dekoracijų, pagrindine medžiaga buvo šių šalių tyrėjų paskelbti Kristaus kapo tyrimai⁴. Naudotasi internetinėse priemonėse rasta lyginamąja ikonografinė medžiaga,

1 Švėkšnos bažnyčioje rastas meno lobynas: 1, 4.

2 Šis tyrimas pradėtas straipsniu „Veiviržėnų bažnyčios iliuzinė tapyba ir XVIII a. II pusės – XIX a. I p. Kristaus kapo dekoracijos“ (Giniūnienė 2012. 1: 18–36).

3 Paliušytė 2014: 63–81.

4 Salesch 2016; Arnold-Öttl 1987: 161–193; Pizzinini 1987: 123–139; Köberl 1987: 141–159 ir kt.

1 pav. Velykų dekoracijos kontūrinis paveikslas „Adomas ir Ieva“. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

konkrečių objektų aprašais. Aktualumą ir susidomėjimą Kristaus kapo dekoracijomis rodo restauruoti, rekonstruoti ir eksponuoti šie dangiškojo teatro „Himmlisches Theater“ pavyzdžiai⁵. Istorinių duomenų apie Švėkšnos velykinės dekoracijos atribuciją ir rekonstrukciją ieškota archyvuose Švėkšnos bažnyčios dokumentuose. Juose rasta informacija atskleidė ir kitus Didžiosios savaitės apeigų vizualizacijos aspektus bei jų apraiškas. Aiškinantis Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapo dekoracijos vaizdų sampratą ir bibliinių sužetų simbolines prasmes pasiremta velykinio laikotarpio liturgija, apeigas aiškinančiomis knygomis – kunigo Adolfo Sabaliausko *Didžiąja savaitė*⁶ ir J. Geručio *Rymo-katalikų bažnyčios apeigomis*⁷.

Šiame straipsnyje, remiantis archyviniais duomenimis, išlikusiomis dalimis, Tridienio liturgija, siekta išnagrinėti Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapo dekoracijas, jų ikonografiją, paieškoti sąsajų su europiniais pavyzdžiais. Pats objektas kreipė tyrimą į vieną Velykų Tridienio apipavidalinimo sritį – tapytas dekoracijas⁸, bet Švėkšnos bažnyčioje rasta Kristaus kapo medžiaga paskatino užsiminti ir apie kitus įdomius Kristaus kančios skulptūrinių atvaizdų integravimo, pasijinių sužetų sklaidos aspektus.

Nuo viduramžių krikščioniškoje Europoje plito Jeruzalės Kristaus kapo kopijos,

2 pav. Velykų dekoracijos kontūrinis paveikslas „Nojus“. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

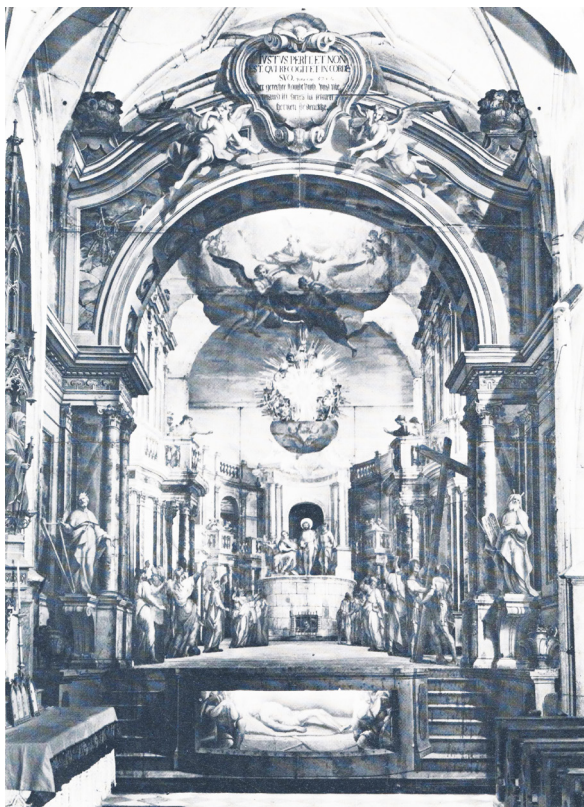
5 Daug dekoracijų restauruota ir eksponuota bažnyčiose, įrengti specialūs muziejai (Museum „Himmlisches Theater“. Prieiga per internetą, <http://www.reiseland-brandenburg.de/reiseziele/seenland-oder-spree/details/id/14420/theme/a-z.html>; <http://www.grin.com/de/e-book/317751/himmlisches-theater-die-neuzeller-passions-darstellungen-vom-heiligen-grab>).

6 Sabaliauskas 1930.

7 Gerutis 1915.

8 Kristaus kapo dekoracijose buvo įkomponuojamos ir skulptūros, naudojamos įvairios medžiagos, apšvietimo įranga, reikmenys. Antai Platelių bažnyčios Kristaus kapo vartai buvo išsiuvinėti ant balto atlaso „Brama do Grobu Panskiego na atlasie białym wyszyta 1“ (Platelių bažnyčios inventorių, 1817 ir 1827 m. *LVI*A. F. 669. Ap. 2. B. 331. L. 106v, 112v).

statomos atskirai ir Kristus kančios kelio kompleksuose⁹. Bažnyčiose meditaciniam apmąstymui buvo įrengiami mažesni jos modeliai, plito skulptūromis puošti gotikinio antkapinio paminklo pavidalo ir sarkofago tipo Kristus kapo atvaizdai¹⁰. Sarkofagų sienos būdavo ištapomos ar puošiamos skulptūriniais atvaizdais, evangelinėmis Kristus kančios scenomis, o jo viduje guldoma mirusio Jėzaus skulptūra. Paplito mirusį Išganytoją apraudančios skulptūrinės kompozicijos¹¹. Esminės Kristus kapo apipavidalinimo permainos įvyko potridentiniu laikotarpiu, prie šio *Theatrum sacrum* teologinės programos kūrimo daug prisidėjo jėzuitai¹². Vėlykų dekoracijoms, svarbiausiems evangeliniams įvykiams ir Išganytojo pergalės triumfo įvaizdinimui buvo pasitelkti barokinio kulisinio scenovaizdžio¹³, taip pat jėzuitų italų tapytojo, architekto, scenografo Andrea Pozzo (1642–1709) iliuzinės, perspektyvinės tapybos principai, naudoti altorių retabulams, proginėms procesijoms, *Castrum doloris* dekoracijoms¹⁴. Bavarijoje, Austrijoje išlikę XVIII a. II pusės tapytojų Johanno Sebastiano Schillingo (1722–1773)¹⁵,

3 pav. A. Zoller. Kristus kapo dekoracija, 1752. Lenzo Šv. Andriejaus bažnyčia (*Heilige Gräber in Tirol* 1987: 129)

⁹ Anksčiausia Šv. Stepono rotunda Bolonijoje (413–450 m.), po to Šv. Mykolo koplyčia Fuldoje (822 m.). Žr. Möller 1987: 15.

¹⁰ Ten pat: 15–17; 25–26.

¹¹ Skulptur: Heiliges Grab. Prieiga per internetą: http://www.leo-bw.de/web/guest/detail/-/Detail/details/DOKUMENT/blm_museumsobjekte/4CCDA2CAA1C741BA84051C13BB760202/Skulptur+Heiliges+Grab; Das Heilige Grab im Kloster Wienhausen. Prieiga per internetą: https://www.lueneburger-heide.de/service/schenswuerdigkeit/9307/Wienhausen:_Das_heilige_Grab_im_Kloster_Wienhausen. Karden. Heiliges Grab. Prieiga per internetą: <https://www.stadt-bild-deutschland.org/forum/index.php?thread/6661-karden/>.

¹² Julia Ricker. Mit Magie Bekehrt. Das Kulissenheiligrab von Rottach-Egern (prieiga per internetą: http://www.monumente-online.de/10/02/sonderthema/Kulissenheiligrab_Rottach_Egern.php).

¹³ Arnold-Öttl 1987: 164.

¹⁴ Caramelle 1987: 73, 77; Klajumienė 2006: 23–34.

¹⁵ Das Heilige Grab aus dem Villingener Münster (Anita Auer). Prieiga per internetą: <http://wiki.ghv-villingen.de/?p=952>.

Antono Zollerio (1695–1768)¹⁶, Josepho Hallerio (1737–1773), Christopho Antono Mayro (1720–1771)¹⁷, Johanno Nepomuko Pfaudlerio (1720–1771)¹⁸ bei kitų meistrų sudėtingos teologinės programos ir meninės įtaigos Kristaus kapo dekoracijos (3 pav.). Velykų Tridienio barokinis įvaizdinimas LDK pasiekė neveluodamas¹⁹; prie jo sklaidos prisidėjo jėzuitai, naudoję vaizdo didaktikos principus ir pritaikę efektingus scenovaizdžio kūrimo mechanizmus. Tai rodo 1764 m. išsamiai Kristaus kapo apipavidalinimo instrukcija, kurios teologinėje, simbolinėje ir alegorinėje programoje dailės istorikė Paliušytė įžvelgė jėzuitų retorikos teorijos, jų pamokslų įtaką²⁰. Jos nuomone, Kristaus kapo puošybos programa galėjo būti skirta Vilniaus katedrai (tai Vilniaus katedros dokumentas) arba kuriai nors Vilniaus bažnyčiai²¹. Atkreiptinas dėmesys, kad tais pačiais metais dailininkas jėzuitas Frydrichas Juozapas Obstas Vilniaus Šv. Rapolo ir Šv. Kazimiero bažnyčioms nutapė Didžiojo penktadienio Kristaus kapą²². Velykų Tridienio apipavidalinimo tradicija greitai išplito po provincijos bažnyčias²³, XVIII a. IV ketv. daugelyje šventovių buvo didesnis ar kuklesnis Kristaus kapas²⁴, XIX a. I pusėje jis minimas beveik visose bažnyčiose.

Apie Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapą

Švėkšnos bažnyčioje Kristaus kapo įvaizdinimo simboliška užuomazga gali būti XVII a. šios temos paveikslas – *Imago sepulturae Christi Domini* (Viešpaties Kristaus laidojimo paveikslas)²⁵. Barokinė Velykų dekoracija buvo įrengta XVIII a. vid. statytoje bažnyčioje. Senas iliuziškai ant lentų tapytas Viešpaties Kristaus kapas paminėtas 1813 m. Švėkšnos bažnyčios dokumente – „Grob Pański stary, na deskach malowany optycznie“²⁶. Taigi dekoracija buvo išsaugota ir perkelta į 1804 m. pastatytą (1810 m. pašventintą) šventovę ir naudota kelis dešimtmečius²⁷. Stalčiau darbo iliuziškai tapytą

¹⁶ Pizzinini 1987: 123.

¹⁷ Köberl 1987: 141–147.

¹⁸ Arnold-Öttl 1987: 161–175; Giniūnienė 2012: 24.

¹⁹ Žr. Giniūnienė 2012: 24–27.

²⁰ Paliušytė 2014: 69–71.

²¹ Ten pat: 69.

²² Klajumienė 2006: 46; Lietuvos 2005: 197.

²³ 1774 m. jėzuitų Pašiausės bažnyčios inventoriuje paminėtas iš 33 įvairių dalių sudarytas Kristaus kapas (Pašiausės bažnyčios ir vienuolyno inventorių, 1774 m. *LVIA*. F. 525. Ap. 8. B. 112. L. 3v).

²⁴ Giniūnienė 2012: 24–27.

²⁵ Žemaičių vyskupijos vizitacija 2011: 135.

²⁶ Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1813 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 78v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 563; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 192v.

²⁷ Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1813 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 78v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 563; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 192v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1827 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 488v; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 433.

Kristaus kapą sudarė ant lentų ir drobės tapytos dalys, įvairūs reikmenys²⁸. XVIII a. II pusėje – XIX a. pr. Švėkšnoje dirbo geri monumentaliosios tapybos meistrai, nes bažnyčioje šio tipo kūrinių buvo gana daug – ant drobės tapyti Didžiojo altoriaus, Šv. Antano Paduviečio, Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės altorių antrieji tarpniai, ant lentų – vienatarpniai Šv. Onos ir Šv. Jurgio altoriai²⁹. Galima manyti, kad kai kurie iš jų, antai vienatarpniai retabulai, veikiausiai buvo perkelti iš senosios bažnyčios. Svarbus Švėkšnos bažnyčios interjero pertvarkymas įvyko apie 1838–1839 m., tuo metu „visi skirtingų laikotarpių altoriai“, išskyrus didįjį, suvienodinti ir padaryti „naujo skonio“ (*nowym gustem*)³⁰. Vietoje vienatarpnių Šv. Onos ir Šv. Jurgio altorių pastatyti dviatarpniai staliaus darbo altoriai³¹. Atkreiptinas dėmesys, kad šių metų dokumentuose jau nebeminimas ir Kristaus kapas. Bažnyčios atnaujinimas ir pakitęs stilius buvo viena iš priežasčių, kodėl nebuvo naudojamas barokinis Velykų apipavidalinimas – dėl Apšvietos įtakos sudėtingą simbolinį alegorinį vaizdinį pakeitė suprantamesnė istorinė evangelinių įvykių inscenizacija³². Švėkšnos bažnyčioje atsirado nauji pamaldumo akcentai, sustiprėjo Švč. Mergelės Marijos kultas – Švč. Škaplierinės altoriaus antrojo tarpnio Jėzaus kančios paveikslą pakeitė iš špitolės atneštas Belaisvių Vaduotojos atvaizdas, buvo įgyti nauji Aušros Vartų, Nekaltojo Prasadėjimo altoriniai paveikslai³³. Be to, barokinio Kristaus kapo įrenginio būklė buvo prasta – dokumentuose pažymima, kad jis „senas ir apšiuręs“³⁴, o jį sumontuoti buvo sunkus darbas. Didelė Velykų dekoracija tapo nereikalinga, nepatogu buvo ją saugoti, todėl ilgainiui jos dalys buvo panaudotos įvairioms reikmėms.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Didžiojo altoriaus antrasis tarpnis buvo su „optiškai tapytu“ šv. Jokūbo paveikslu, Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės – su Jėzaus kančios atvaizdu (Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 552–553; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 183v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1827 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 480v, 481; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 423v–424v).

³⁰ Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1839 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 249. L. 182v–183; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1841 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 435; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1842 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 62–62v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1866 m. *LVIA*. F. 1671. Ap. 4. B. 4. L. 384. Galima manyti, kad Didysis altorius nebuvo tvarkytas, nes 1825 m. jį pertapė (nutapė?) ir paausavo „puikus tapytojas I. M. P. Badenkopas (Badenhopas)“ (Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 183v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1827 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 480v; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 423).

³¹ Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1839 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 182v, 183; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1841 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 435; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1842 m. *LVIA*. F. 669. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 75v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1866 m. *LVIA*. F. 1671. Ap. 4. B. 4. L. 384.

³² Giniūnienė 2012: 33.

³³ Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1839 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 182v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1841 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 435v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1842 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 62v; Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1866 m. *LVIA*. F. 1671. Ap. 4. B. 4. L. 384v.

³⁴ Kristaus kapas „luž stary y nadtarty“ (Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1827 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 488v).

Kristaus kabo rekonstrukcija

Išlikusios ant storų plačių lentų tapytos Švėkšnos bažnyčios Velykų dekoracijos dalys rodo ją buvus išpūdingo dydžio – kontūriniai Adomo ir Ievos, Nojaus paveikslai įkomponuoti siaurose 408 ir 396 cm aukščio vertikaliose plokštėse, dvi stačiakampės dalys su architektūros fone pavaizduotomis angelų figūromis (231 × 87,2; 246 × 82 cm) ir du apipjaustyti fragmentai su tapytais architektūriniais elementais (105,5 × 136; 85 (55 be prikaltos lentos) × 115 cm) (1, 2, 6–8 pav.). Švėkšnos bažnyčios archyvuose dokumentuose randamas šios Kristaus kabo dekoracijos aprašymas³⁵: „Viešpaties kapas. Staliaus darbo, „optiškai“ tapytas ant lentų, kuriam priklauso didelis paveikslas ant drobės kljais tapytas su pavaizdavimu visų pranašų atėjimo ir Viešpaties Kristaus kančią liudijančių [...] Kabo sienas dengiančios ir kitos ant medžio kljumi tapytos ir išpjautos? [dalys] su mirtį nugalėjusiojo figūra.“³⁶ Aprašymas be skyrybos ženklų, neaiškūs kai kurie apibūdinimai, bet galima suprasti, kad tai buvo iš įvairių komponentų (tapytų skydų, kontūrinių figūrų ir pagrindinio ant drobės tapyto paveikslo) sudaryta sudėtingos konstrukcijos dekoracija. Pašiaušės bažnyčios paminėjime Kristaus kabo sandara panaši – viena ant drobės, dvi ant lentų tapytos dalys, keturios keičiamos figūros ir dvidešimt šeši įvairūs daiktai³⁷. Informacijos apie Švėkšnos Kristaus kabo struktūrą, išdėstymą erdvėje nėra. Lietuvoje XVIII a. IV ketv. archyvuose dokumentuose dažniausiai minimas perspektyvinis vartų-arkų modelis – Kristaus kabo dekoracijos su trimis – penkiais *vartais* (arkomis)³⁸ arba *rėmais*³⁹. Šitoks dekoracijos tipas yra perimtas iš katalikiškoje Europoje plitusių pavyzdžių ir suformuotas pagal teatro scenovaizdžio komponavimo principus⁴⁰. Paprastai jį sudarė avanscena (lot. *proscenium*), keli kulisai, arkos ir didelis galinis scenos paveikslas (3 pav.). Erdvinėje perspektyvoje išdėstytuose kulisuose arba arkose būdavo pavaizduoti architektūriniai rūmų fragmentai, Jeruzalės miesto vaizdai,

35 1813, 1821 m. dokumentuose Kristaus kabo aprašymas trumpas: viena dalis yra staliaus darbo, kita – tapyta ant drobės (Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1821 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 563; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 192v). 1827 m. ir vėlesni dokumentai pateikia išsamų aprašymą (žr. toliau).

36 „Grob Pański. Roboty stolarskiey malowany optyczne na deskach do ktorego należy wielki obraz na plotnie klejowe malowany z wyobrazeniem wszystkich Prorokow przyścięie i mękę Chrystusa Pana świadczących Sciany Groba okrywaiące i Inny na drzewie malowane klejowe y wyrznięte z figurą smierci Zbawiciela zwyciężaiącego“ (Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1827 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 488v). Vėlesniame dokumente praleistas žodis „Zbawiciela“ (Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 433).

37 Pašiaušės bažnyčios ir vienuolyno inventorių, 1774 m. *LVI A*. F. 525. Ap. 8. B. 112. L. 3v.

38 Gelvonų bažnyčios, Šešuolių bažnyčios, Balninkų bažnyčios 1784 m. vizitacijos aktas, Balninkų bažnyčios 1783 m. vizitacijos aktas (Pabaisko dekanato vizitacija: 276); Kavarsko bažnyčios 1784 m. vizitacijos aktas, Raguvo bažnyčios 1784 m. vizitacijos aktas (Ukmergės dekanato vizitacija: 26, 203); Kartenos trečiosios altarijos bažnyčios 1821 m. vizitacija (*LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 143v); Giniūnienė 2012: 25–27.

39 Raguvo bažnyčios 1784 m. vizitacijos aktas (Ukmergės dekanato vizitacija: 203).

40 Kristaus kapui naudoti ir kiti modeliai, kuriamos variacijos: architektūrinis – Kristaus kabo koplyčios prototipas, baroko laikotarpiu iliuziškai tapytas, modifikuotas ir praturtintas simboliniais alegoriniais vaizdais, altoriaus retabulo tipo ir pan. Žr. plačiau: Giniūnienė 2012: 22–24.

rečiau peizažas⁴¹. Jie puošti figūromis, emblemomis ir Šventojo Rašto inskripcijomis. Avanscenoje ir scenoje įkomponuojami mobilūs kontūriniai paveikslai, pirmame plane dažniausiai vaizduojantys Senojo Testamento, tolesniuose – pagrindinių evangelinių scenų veikėjus⁴². Pagrindinis paveikslas ir kontūriniai atvaizdai buvo keičiami pagal Velykų Tridienio (*Triduum*) liturgiją. Kristaus kapas su mirusio Jėzaus figūra būdavo įrengiamas avanscenoje arba scenos gilumoje, abipus jos statomi sargybiniai, angelai, Jėzaus Motina, šv. Jonas ir kiti evangelijos personažai. Velykų rytą virš kapo iškildavo Prisikėlusiojo atvaizdas.

Šiuo metu neįmanoma rekonstruoti visos Švėkšnos bažnyčios dekoracijos, nes išliko per mažai fragmentų, bet galima pabandyti „sumontuoti“ išlikusias dalis (4, 5 pav.).

Archyviniam aprašyme minimas staliaus darbo įrenginys ir jam priklausantis didelis ant drobės tapytas paveikslas (neiškliko), matyt, buvo kabinamas galinėje plokštumoje. Priešais jį statomi vartai, įreminantys pagrindinę kompoziciją. Vienus vartus sudarė architektūriniais motyvais su šonuose gedinčių angelų figūromis ištapyti skydai (išliko 4 dalys) (4, 6–8 pav.). Jie paprastai įkomponuojami arčiau Jėzaus kapo. Ši vieta XVIII a. II pusėje dažnai būdavo vaizduojama kaip pastato rūsys, o ne uoloje iškalta grota. Archyviniam Kristaus kapo apibūdinime nurodyta, kad kapo sienos buvo tapytos ant lentų skydų⁴³. Nežinoma, kokio aukščio buvo šie vartai, ar jie buvo įkomponuoti priekyje, ar arčiau galinės sienos (4, 5 pav.). Kiti du netaisyklingos formos

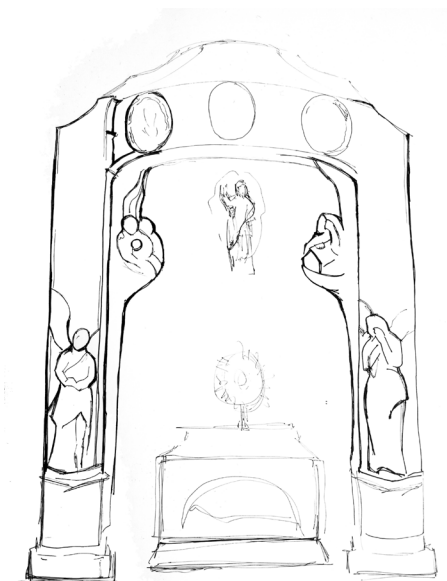

4 pav. Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapo rekonstrukcija (I variantas). J. Juozėnienės schema

41 Nuo XVII a. teatre pradėtos naudoti kulisinės dekoracijos (pirmoji scena 1619 m. Farnesijų teatre Parmoje) buvo pritaikytos velykiniam scenovaizdžiui. Europinėje tradicijoje Velykų dekoracijoje būdavo net iki penkių, šešių kulisų (ten pat; Salesch 2016: 9, 10).

42 Neuzellerio bažnyčios Kristaus kapo dekoracijos scenoje prie pirmųjų kulisų buvo statomos grupės iš Senojo Testamento, už jų kituose – Kristaus kančios dalyviai, galinėje plokštumoje buvo pagrindinė scena, vaizduojanti svarbiausius įvykius (Salesch 2016: 10).

43 Švėkšnos bažnyčios inventoriųs, 1827 m. *LVI*A. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 488v; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVI*A. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 433.

5 pav. Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapo rekonstrukcija (II variantas). A. Giniūnienės eskizas

vertikalūs skydai su viršuje įkomponuotais kontūriniais bibliniais atvaizdais (Adomo su Ieva ir Nojaus) viršuje buvo sujungti (kyšo kaiščiai, vidurinė dalis neišlikusi) ir sudarė didelius aukštus vartus. Jie galėjo įrėminti visą Kristaus kapo kompoziciją ir stovėti priekyje (1, 2, 4 pav.). Tokią jų vietą nurodo dešiniajame skyde nutapyto nususukusio Nojaus judesio ir žvilgsnio projekcija (2, 11 pav.). Europinėse dekoracijose Senojo Testamento scenos ir pranašų figūros paprastai būdavo įkomponuojamos pirmame plane⁴⁴. Fragmentiškai išlikusioje viršutinėje dalies juostoje matyti lietuviško įrašo pradžia ir pabaiga. Lygiai nudažyta vartų apačia veikiausiai buvo uždengiama skydais. Kiti archyve paminėti ant medžio lentų tapyti kontūriniai atvaizdai buvo mobilūs, keičiami ir komponuojami pagal Didžiosios savaitės liturgiją. Prisikėlusiojo atvaizdas galėjo atrodyti panašiai kaip šios temos paveikslas, saugomas Žemaičių „Alkos“ muziejuje (Telšių r., Gadūnavas, *ŽAM*, inv. Nr. LM 955)⁴⁵.

⁴⁴ Salesch 2016: 10.

⁴⁵ Tradicinė 2008: 224.

6 pav. Velykų dekoracijos paveikslas „Angelas“ I. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

7 pav. Velykų dekoracijos paveikslas „Angelas“ II. Švėkšnos bažnyčia. A. Kakaro nuotr., 2016

8 pav. Velykų dekoracijos fragmentas. A. Petrašiūno nuotr., 2014

Kristaus kapo ikonografija

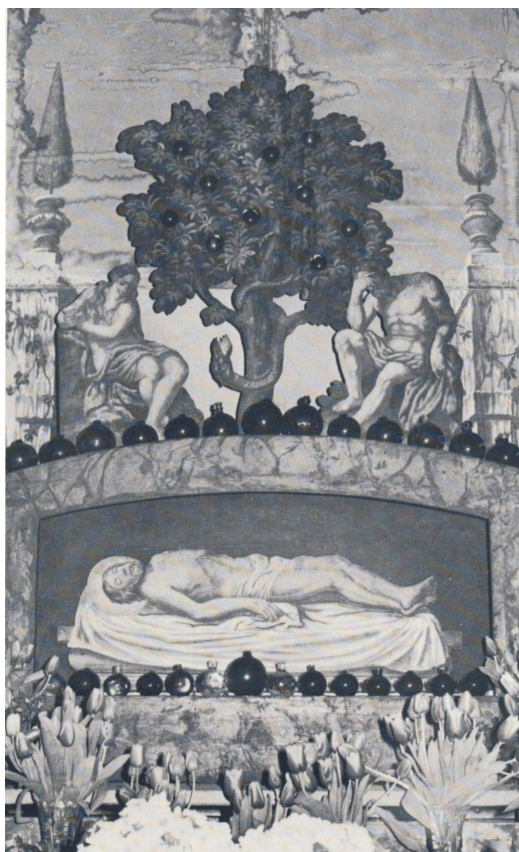
Apie Švėkšnos bažnyčios Velykų dekoraciją archyvinuose dokumentuose parašyta: „Visas Kapas pagal autoriaus mintį yra mistinis skoningas.“⁴⁶ Mistiška ir meniška dekoracija rašiusiajam ir amžininkams darė didelį įspūdį. Tridienio inscenizacija turėjo atspindėti svarbiausius įvykius – Paskutinę Vakarienę, Išganytojo kančią ir mirtį ant kryžiaus bei Prisikėlimą. Dekoracijose tradiciškai vaizduojami evangeliniai personažai ir angelai. Švėkšnos bažnyčios Išganytojo kančią ir mirtį apraudantys angelai nutapyti barokinėmis išraiškingomis pozomis (6, 7 pav.). Kristaus kapo archyviniam aprašyme paminėti retesni personažai – pranašai⁴⁷. Remiantis europiniais pavyzdžiais, tai turėjo būti Didžiosios savaitės liturgijoje minimi Senojo Testamento personažai. Išlikusiose dalyse kairiajame skyde pavaizduoti Adomas ir Ieva, dešiniajame – Nojus. Pirmųjų žmonijos tėvų gundymo

⁴⁶ „Caly Grob zmyśli autora mistyczny i gustowny“ (Švėkšnos bažnyčios inventoriųs, 1827 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 488v). Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 433.

⁴⁷ Švėkšnos bažnyčios inventoriųs, 1827 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 488v; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 433.

9 pav. Kontūrinio paveikslo „Adomas ir Ieva“ fragmentas. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

10 pav. J. N. Pfaudler. Kristaus kapo dekoracijos fragmentas, 1782. Patscho bažnyčia (*Heilige Gräber in Tirol* 1987: 170)

scena pavaizduota iliustratyviai: po rojaus medžiu sėdintis Adomas abejingai žvelgia į laikomą obuolį, prie jo prisiglaudusi ir kuždanti paragauti Ieva, virš jų pakibęs žaltys, iš kurio nasrų kyšo strėlės pavidalo liežuvis, nukreiptas į pirmuosius tėvus (9 pav.). Biblinis prarasto rojaus vaizdas kreipia mintis apie išganingą Jėzaus aukos misiją.

Pirmųjų žmonijos tėvų motyvas gana retas išlikusiuose europiniuose Kristaus kapo pavyzdžiuose. Tirolio tapytojas kunigas Pfaudleris šią sceną panaudojo Patscho bažnyčioje teologiškai įvaizdindamas Kristų kaip Naująjį Adomą, Išvaduotoją iš gimtosios nuodėmės⁴⁸ (10 pav.). Centrinėje dalyje apačioje nutapytas Kristus kapas, virš jo – medis, abipus – po nuopuolio pirmieji tėvai Adomas ir Ieva. Šis vaizdas atliepia Didžiojo

48 Caramelle 1987: 170.

šeštadienio giesmės žodžius: „palaiminta kaltė, kuri laimėjo tokį Atpirkėją“⁴⁹.

Kitame Švėkšnos bažnyčios dekoracijos skyde nutapytas Nojus su laivu rankoje simbolizuoja Dievo siųstą išgelbėjimą⁵⁰, kuris keliskart primenamas Tridienio liturgijoje – Didįjį ketvirtadienį šventinant aliejus giedamos prefacijos žodžiais: „ir kai pasaulio kaltės išsiliejusiu tvanu buvo gesinamos, balandis, būsimos dovanos reikšdamas panašumą, alyvos šakele paskelbė, kad žemei sugrąžinta taika“⁵¹; Didįjį šeštadienį skaitoma Pradžios knygos Nojaus istorija (Pr 6–8)⁵² (11 pav.). Kita vertus, vartai su bibliniais Adomo ir Ievos bei Nojaus personažais simbolizuoja kitą svarbų įvykį – Jėzaus nužengimą į pragarus ir teisiųjų patriarchų, pranašų išvedimą į Amžinąją šviesą. Tą patvirtina Nojaus rakursas – jis yra laukiantysis pažadėto išgelbėjimo. Šis siužetas pavaizduotas netolimos Veiviržėnų bažnyčios buvusioje Velykų dekoracijoje – Adomas ir Ieva, Nojus bei kiti teisieji nutapyti žemės žiotyse, belaukiantys Viešpaties išvadavimo – jo įžengimo į pragarus⁵³. Vartuose pavaizduoti bibliniai personažai buvo susieti su viršuje įkomponuota inskripcija, kurios išliko tikrai pradžia ir pabaiga: „LAUKIM [...] TOJAS. Iz cap. 14“ (pabaigos žodis gali būti IŠGANYTOJAS arba GELBĖTOJAS) (1, 2 pav.). Nurodytas Izaijo knygos 14 skyrius prasideda žodžiais: „Jo laiko atėjimas arti, ir jo dienos nebus atitolintos, nes Viešpats pasigailės Jokūbo, vėl rinksis iš Izraelio ir duos jiems ilsėtis savo žemėje; su jais susivienys atėiviai ir glausis prie Jokūbo namų.“⁵⁴ Šioje eilutėje ir visame skyriuje kalbama apie Babilono, Babelės sunaikinimą ir viešpatavimo sugrąžinimą Dievo globojamai Išrinktajai tautai: „Teismas pasaulinei galybei bus pasigailėjimo ir

11 pav. Kontūrinio paveiklo „Nojus“ fragmentas. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

49 „Kurs už mus amžinajam tėvui Adomo skolą užmokėjo ir įsisenėjęsios kaltės žymę šventu krauju ištrynė.“ „O, tikrai reikalinga nuodėmė, Kristaus mirtimi sutrinta! O laiminga kaltė, kuri nusipelnė tokio didelio Atpirkėjo!“ (Sabaliauskas 1930: 280, 281).

50 Ankstyvosios krikščionybės katakombų dailėje šis siužetas vaizduojamas su kitais bibliniais Dievo įsikišimo gelbstint tikintįjį pavyzdžiais išreiškiant linkėjimą, kad „Dievas suteiktų tokią pat malonę mirusiajam“ (Grabar 2003: 25). Nojus su kitais Senojo Testamento pranašais pavaizduotas ir Patscho bažnyčios dekoracijoje (Caramelle 1987: 166).

51 Sabaliauskas 1930: 165.

52 Ten pat 1930: 287, 289.

53 Šis XIX a. I pusėje ant drobės tapytas paveikslas amžiaus pabaigoje buvo perkirtas ir panaudotas procesijų vėliavai (Giniūnienė 2012: 31).

54 *Šventasis Raštas* 1911–1913: 835.

12 pav. Paveikslas „Šv. Jurgis“. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

monumentaliosios tapybos meistras. Bažnyčioje buvo keli iliuziškai tapyti altoriai, kaip jau minėta, kai kurie iš jų (tapyti ant medinių skydų) buvo perkelti iš senosios bažnyčios. Šių altorių likimas nežinomas, bet iki mūsų dienų išliko viename jų kabėjęs puikaus tapytojo „rėki malarzu doskalnego“⁶⁰ titulinis barokinis ant drobės tapytas paveikslas „Šv. Jurgis“⁶¹ (12 pav.). Jo stilistika ir tapysena panaši kaip Velykų

malonės veiksmas Dievo tautai. Dievas vėl ją išsirinks ir kaip išsirinkimo uždą duos paveldėti žemę.“⁵⁵ Švėkšnos vartuose įrašytas sakinytis apie laukiamą Išgelbėtoją veikiausiai yra 14 skyriaus pradžios parafrazė arba viso skyriaus apibendrinanti mintis. Įrašas lietuvių kalba galėjo būti įkomponuotas vėliau (inskripcijos pabaiga užrašyta ant banderolės užraito)⁵⁶. Citatos iš Izaijo pranašysčių dažnos europietiškosiose dekoracijose, minėtoje Patscho bažnyčios Kristaus kapą įreminančioje triumfo arkos kartušė įrašyta kita Izaijo knygos eilutė⁵⁷: „jo kapas bus šlovingas“⁵⁸ („Tą dieną Jesės šaknis bus vėliava tautoms, pagonys jį maldaus ir jo kapas bus šlovingas“; Izaijo 11, 10)⁵⁹.

Kristaus kapo tapytojais

Simbolišką ir menišką Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapo dekoraciją nutapė profesionalus ir įgudęs monumentaliosios tapybos meistras.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ Tokiu pačiu šriftu parašytas įrašas Ignaco Lojolos paveiksle, prisiūtame prie vėliavos (nenaudojamas, blogos būklės, saugomas zakristijoje). Šiuose vartuose įrašų buvo daugiau – po Adomo ir Ievos figūromis matyti kito įrašo pradžia „O[...]“.

⁵⁷ Caramelle 1987: 169. Ši pranašo Izaijo knygos eilutė įrašyta ir Schwazo pranciškonų bažnyčios Kristaus kapo dekoracijoje (Köberl 1987: 147).

⁵⁸ *Šventasis Raštas* 1911–1913: 830.

⁵⁹ Ten pat: 829–830.

⁶⁰ Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 553.

⁶¹ Švėkšnos bažnyčios vizitacijos aktas, 1773 m. *LVIA*. F. 1671. Ap. 4. B. 456. L. 205v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 553. Paveikslas paminėtas ir vėlesniuose dokumentuose. Jis buvo įkeltas į naują staliaus darbo altorių, XX a. pr. perkeltas į kapų koplyčią.

dekoracijos⁶². Žinoma, kad tuo laiku Žemaitijos bažnyčias puošė dailininkai Jonas Kunickis, Juozapas Joteika, kurie 1764 m. už 11 timpų nutapė ir Kristaus kapo dekoraciją Alsėdžių bažnyčiai⁶³. Dailininko Joteikos kūriniai neidentifikuoti, o Kunickio keli paveikslai žinomi⁶⁴. Pagal juos šiam raiškaus braižo dailininkui priskirta ir daugiau Žemaitijos bažnyčiose esančių XVIII a. II pusės paveikslų⁶⁵. Kunickio kūrybos bruožų galima rasti Švėkšnos Kristaus kapo tapyboje: barokinės vangokos (be išorinės egzaltacijos) Adomo ir Ievos, Nojaus atvaizdų pozos, tvirtos ir nulietos figūros, glotniai modeliuotos kūno formos, ryškūs veido bruožai – vokais dengtos akys, tiesi mėsinga nosis, goslios lūpos ir laisviau veržliais įvairiakrypčiais potėpiais tapyti besiplaikstantys drabužiai, fonas. Švėkšnos dekoracijos sukūrimas buvo ne vieno žmogaus darbas – jį atliko grupė stalių ir dailininkų, tačiau nežinoma, kaip jie buvo pasiskirstę darbais. Tirtina prielaida, kad prie Švėkšnos dekoracijos sukūrimo galėjo prisidėti šioje srityje patirties turėję Alsėdžių bažnyčios Kristaus kapo autoriai. Ne pagal paskirtį naudoti dekoracijų paveikslai yra labai nukentėję, autentišką tapybą paslepia XIX a. schemiškas apvedžiojimas ir uždažymas (ypač fragmentų su architektūriniais elementais).

Kelios pastabos apie Didžiosios savaitės dekoracijas

Prie senosios Kristaus kapo dekoracijos paminėti visokie reikmenys (*przybory*)⁶⁶ veikiausiai buvo mistiškam reginiui kurti panaudotos priemonės (apšvietimo įranga, dekoracijų stovai, pakopos, pakėlimo įrankiai ir pan.). Visuose XIX a. archyvinuose dokumentuose atskirai paminėta Didžiosios savaitės apeigoms skirta trikampė žvakidė – *triangulas* (lot. *triangulum* – trikampis)⁶⁷: „Tryangul czyli lichtarz na swiec do obrzadkiem przed Wielkanocnego“⁶⁸ arba „Tryangul *olejno* malowany do *paschalne*

62 Jam priskirtinų panašios tapybos kūrinių yra ir daugiau: antai Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios paveikslas (apie 1756 m.), kabantis Pikelių bažnyčios šoniniame šio titulo altoriuje (KPC DS ekspedicija Švėkšnoje, Astos Giniūnienės užrašai, 2012 m.).

63 *Lietuvos dailininkų žodynas* 2005: 147, 163.

64 Ten pat: 163; Gričiūtė-Šverebienė 2011: 175–179.

65 Giniūnienė 2013: 157–159; Giniūnienė 2016: 214–216.

66 Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 563; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 192v.

67 Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 563; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 192v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1839 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 186v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1841 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 440v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1842 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 74v; *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 328. L. 75v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1866 m. *LVIA*. F. 1671. Ap. 4. B. 4. L. 384.

68 Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1813 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 80; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1821 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 226. L. 563v; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 193; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1827 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 488v.

13 pav. Trikampė žvakidė–*triangulas*. Veliuonos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

14 pav. Skulptūra „Jėzus prie stulpo“. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

Ceremonii⁶⁹. Švėkšnos bažnyčios reikmuo neišliko, bet panašūs dirbiniai randami kitose bažnyčiose (13 pav.). Jis buvo naudojamas Didžiosios savaitės Aušrinės pamaldoms, kai būdavo giedamos Jeremijo raudos – lamentacijos (lot. *lamentatio* – rauda)⁷⁰. Priešais altorių buvo pastatoma trikampė žvakidė – *triangulas* su 15 žvakių. Po kiekvienos sugiedotos psalmės užgesinama viena žvakė. Paliekama degti vidurinė žvakė pamaldų pabaigoje tebedeganti slepiama už altoriaus. Po pamaldų kunigai trunkdami knygas sukeldavo triukšmą, po to toji žvakė vėl buvo išnešama iš altoriaus, statoma trikampyje ir gesinama. Laipsniškas žvakių gesinimas simboliškai perteikė Didžiosios savaitės įvykius: paliktas mokinių Jėzus liko vienas – „paskutinė žvakė reiškia Kristų, kuris laikinai numiręs, gulėdamas grabe, buvo pasislėpęs, o vėliau kėlės iš numirusių. Triukšmas reiškia gamtos sumišimą Kristui mirštant.“⁷¹ Yra ir paprastesnis aiškinimas: kadaise žvakės buvo gesinamos viena po kitos, nes

69 Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1839 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 252. L. 186v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1842 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 329. L. 65; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1845 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 256. L. 576v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1850 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 297. L. 47v; Švėkšnos bažnyčios inventorius, 1866 m. *LVI A*. F. 1671, Ap. 4. B. 4. L. 384.

70 1915 m. apeigyne rašoma, kad lamentacijos giedamos Didįjį trečiadienį, ketvirtadienį ir penktadienį, 1930 m. Sabaliausko knygoje – anksčiau ryte visą Didžiąją savaitę per Aušrinės pamaldas, o Tridienyje tai gali būti daroma iš vakaro (Gerutis 1915: 28, 29; Sabaliauskas 1930: 12, 13).

71 Gerutis 1915: 28, 29.

Aušrinės pamaldos būdavo anksti, o švintant jų šviesos reikėjo vis mažiau⁷².

Kokia dekoracija pakeitė Švėkšnos bažnyčios barokinį Kristaus kapo scenovaizdį, XIX a. II pusės šaltiniuose žinių nerasta, nors jai galėjo priklausyti bažnyčioje esanti Jėzaus prie stulpo skulptūra (14 pav.). Švėkšnos bažnyčioje yra dvi kenčiančio Jėzaus skulptūros: viena – XVIII a. vid. Didžiajame altoriuje buvusi Jėzaus Nazariečio (dabar perkelta į šoninio altoriaus antrąjį tarpą), kita – minėta rengiama skulptūra. Neatmetama prielaida, kad pastaroji galėjo būti naudojama Švėkšnos bažnyčios Didžiojo ketvirtadienio įvaizdinimui. Europinėje tradicijoje Švč. Sakramento pagarbinimo dekoracijose būdavo įkomponuojamos evangelinės scenos – nuo Paskutinės Vakarienes iki nuteisimo mirti, mažesniuose įrenginiuose – keli ar vienas skulptūrinis ar tapytas atvaizdas, ypač populiarūs Jėzaus nuoplakimo, išjuokimo ir kankinystės siužetai⁷³ (15 pav.). Lietuvos bažnyčiose Didžiojo ketvirtadienio apeigos baigdavosi Švč. Sakramento paslėpimu: „Povisam padeda Švč. Sakramentą kalinėje. Žydai

sugavę Išganytoją Alyvų darže, įstūmė kalinėn ir laikė tenai iki rytojaus, kuolaik bus teisiamas.“⁷⁴ Imitaciniame kalėjime *Viešpaties kalinėje* (kartais už groty) būdavo pastatoma Jėzaus skulptūra ar pakabinamas atvaizdas, iliustruojantis patirtą Jėzaus pažeminimą ir kančią⁷⁵. Prielaidą, kad XIX a. II pusėje Švėkšnos bažnyčioje galėjo būti Kristaus kalėjimo dekoracija, leidžia daryti XX a. pr. dailininko

15 pav. Egyd Schor (1627–1701). Kristaus kapo spalvotas piešinys (*Heilige Gräber in Tirol* 1987: 75)

⁷² Ten pat; Sabaliauskas 1930: 12, 13.

⁷³ Caramelle 1987: 70, 86, 89, 91, 94. XIX a. Didįjį ketvirtadienį būdavo dekoruojamas šoninis altorius, ten įkomponuojamas kenčiančio Jėzaus atvaizdas (Der Museums und Kulturverein St. Johann in Tirol. Prieiga per internetą: http://www.fellerschuetzen.at/Fellerschuetzen-St.-Johann-Ostergrab-04.04.2015_pid,36979,type,bilder.html).

⁷⁴ Gerutis 1915: 30.

⁷⁵ Giniūnienė 2015: 72. Vėlyva Kristaus kapo-kalėjimo dekoracija yra išlikusi Rudaminos bažnyčioje.

16 pav. R. Rovés. Paveikslas „Jėzus kalėjime“, 1907. Švėkšnos bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2014

R. Rovés (R. Rowe) šios temos paveikslas (16 pav.). 1905 m. pastatytai bažnyčiai jis sukūrė Velykų dekoraciją; iki mūsų dienų išliko paveiksmai „Jėzus kalėjime“ (1907), „Jėzus kape“ (1910) ir tapytas akmenų grotos fonas⁷⁶. Didįjį ketvirtadienį įrengiama Kristaus kalėjimo dekoracija tarpukariu sulaukė rimtos kritikos, buvo skatinama koncentruotis į svarbiausią Didžiojo ketvirtadienio įvykį – Paskutinę Vakarienę, kurios metu buvo įsteigta Eucharistija, šv. Mišios. Dekoracija privalėjo būti skirta Švč. Sakramento išaukštinimui: „Po mišių Švenčiausiasis nešamas į Išstatymo altorių (kiti tą vietą vadina Kristaus kalėjimu; bet neteisingai, nes toje vietoje šiandien Švenčiausiasis garbinamas dėl to, kad šiandien įsteigtas).“⁷⁷ Bažnyčiose išliko daug pavienių kenčiančio Jėzaus skulptūrų ir paveikslų („Jėzus prie stulpo“, „Vainikavimas erškėčiais“, „Jėzus su nendre“, „Susimąstęs Kristus“ ir kt.), kurie galėjo būti pritaikyti arba sukurti Didžiosios savaitės dekoracijoms⁷⁸.

Straipsnyje svarbu paminėti ir kitą Švėkšnos bažnyčios archyve rastą faktą apie galimą Didžiosios savaitės dekoracijos poveikį liaudies kūrybai⁷⁹. 1826 m. ir vėlesniuose dokumentuose aprašyti šventoriuje stovėję du koplytstulpiai, viename jų paminėta Kristaus kapo kompozicija: pietų pusėje yra stambus stulpas su koplytėle, kurioje už stiklo yra „šešios Kristaus kapo istorijos drožtos figūros“⁸⁰. Skulptūros dažytos, paaukuotos ir „visas tas kolosas

⁷⁶ Paveikslo „Jėzus kalėjime“ signatūra: „Rowe / 1907“; „Jėzus kape“: „R. Rowe. 27.V.10“ (KPC Duomenų skyriaus ekspedicija Švėkšnoje, Astos Giniūnienės užrašai, 2014 m.).

⁷⁷ Per Didžiojo ketvirtadienio mišias šventinamos trys Ostijos: viena tądien aukojamoms mišioms, antra rytdienai (nes Didįjį penktadienį mišių nėra) ir trečia – įdėti į monstranciją, kuri Penktadienį nešama į Kristaus kapą (Sabaliauskas 1930: 13, 14).

⁷⁸ Bavarijoje paplito įvairūs Išganytojo kalėjime paveiksmai – su grotomis, viduramžiškais kankinimo įrankiais (Gockerell 2009: 91–94; 96–99).

⁷⁹ Apie tai rašyta straipsnyje apie koplytėles su Viešpaties kančios kelio skulptūrų ciklais (Giniūnienė 2015: 70–72).

⁸⁰ „Na Cmentarzu ze strony Poludniowey iest slup dębowy mocny na ktorym wspiewra się kapliczka a w niej za Okniem Szklanym mieyści się Historya Grobu Chrystusowego figure rznietych sześć.“ Kitame koplytstulpyje stovėjo Nekaltojo Prasiidėjimo Švč. Mergelės Marijos skulptūra (Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1826 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 262. L. 183v; Švėkšnos bažnyčios inventoriųs, 1827 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 480v; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVI A*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 424, 424v).

dažytas⁸¹. Sukurti tokią kompoziciją dievdirbį galėjo paskatinti Švėkšnos bažnyčioje matytas Kristaus kapo vaizdas, ilgas budėjimas prie jo. Liaudies skulptūros tyrėja Skaidra Urbonienė „Jėzaus laidojimo“ (žmonių vadintos „Kristaus apraudojimas“, „Kristus grabe“, „Kristaus šermėnys“, „Kristaus budynė“) kompozicijas susieja su Kryžiaus kelio stotimis⁸², bet svarbu akcentuoti ir Kristaus kapo dekoracijų

poveikį. Šios temos kompozicijos labiausiai paplito Žemaitijoje, pvz., Imbarės koplytstulpis (17 pav.), Kretingos Jakštaičių koplytėlė su Kristaus apraudojimo skulptūrinėmis grupėmis⁸³, daug šios temos kompozicijų sukaupta muziejų rinkiniuose⁸⁴. Švėkšnos šventoriaus koplytstulpis neišliko, nežinomas ir skulptūrėlių likimas, bet šis rašytiniuose šaltiniuose retai aptinkamas apibūdinimas, skulptūrėlių įvardijimas yra svarbus liaudiškų atvaizdų kilmės, ikonografijos ir kryždirbystės tyrimams⁸⁵.

Dar viena švėkšniškių pagarbą Kristaus kapui iliustruojanti įdomi archyvinė žinutė yra apie Livonijos vėliavininką, Kristaus kapo riterį Švėkšnos dvarininką Steponą Pliaterį (1799–1864), kuris 1827 m. bažnyčiai padovanojo gausiai puoštą perlamutrinį kryžių. Šis kryžius buvo nupirktas Šventojoje Žemėje Jeruzalėje ir pašventintas Kristaus kapo bažnyčioje⁸⁶.

81 Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1827 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 480v; Švėkšnos bažnyčios vizitacija, 1828 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 238. L. 424, 424v.

82 Urbonienė 2015: 71.

83 Kultūros vertybių registras: uk 9516, DV 1518; uk 7956, DR 707. Imbarės koplytstulpis su skulptūrine grupe, 1833 m., rest. 1962 m. Dailės paminklo (DV 1518) apskaitos kortelė. Jakštaičių koplytėlė su skulptūrine grupe, XIX a. II p. Dailės paminklo (DV 1518, DR 707) apskaitos kortelė. *KPC DS kartoteka*.

84 Daug šios temos skulptūrinių kompozicijų saugoma *LDM*, *NMKČD* muziejų rinkiniuose.

85 Dailės istorikė Gabija Surdokaitė straipsnyje apie XIX a. kryždirbystę Žemaičių vyskupijoje pažymi, kad rašytiniuose šaltiniuose mažosios architektūros ar memorialiniai paminklai, kokios formos ir medžiagos jie bebūtų, dažniausiai įvardijami „kryžiumi“ (Surdokaitė 2015: 9).

86 Švėkšnos bažnyčios inventorių, 1827 m. *LVIA*. F. 669. Ap. 2. B. 233. L. 489.

Išvados

Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapas sukurtas pačiame vadinamojo „dangiškojo teatro“ suklestėjimo laikotarpiu katalikiškoje Europoje, kai dekoracijoms buvo pritaikyti barokinio scenovaizdžio kūrimo principai, naudoti įvairūs vizualūs efektai, padedantys „materializuoti“ svarbiausius Tridienio įvykius. Archyviniai aprašymai rodo, kad XVIII a. II pusėje daugelyje Lietuvos periferinių bažnyčių per Velykų Tridienį buvo statomos įspūdingos ar kuklesnės šį svarbiausią įvykį įvaizdinančios dekoracijos. Remiantis archyviniais aprašymu ir išlikusiais fragmentais, Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapas, amžininkų vadintas „mistišku ir skoningu“, išsiskyrė šiame kontekste sudėtinga struktūra, simboliniu išplėtotu turiniu, jungiančiu Senojo ir Naujojo Testamento siužetus su inskripcijomis. Išlikę kontūriniai paveikslai, vaizduojantys Adomą ir Ievą rojuje, Nojų bei Kristaus mirtį apraudančius angelus, yra išskirtinės ikonografijos atvaizdai Lietuvos bažnytinėje dailėje. Šiuos meniškus paveikslus sukūręs meistras turėjo puikius monumentaliosios dailės įgūdžius – tirtina Žemaitijoje tuo laiku dirbusio, prie Alsėdžių bažnyčios Kristaus apipavidalinimo prisidėjusio dailininko Kunickio autorystė. Iš užmaršties prikelti Švėkšnos bažnyčios Velykų dekoracijos fragmentai yra vertingi bažnytinės dailės barokinio scenovaizdžio eksponatai. Švėkšnos bažnyčios Kristaus kapo tyrimas papildė duomenis apie šį daugialypį kultūrinį ir religinį *Theatrum sacrum* reiškinį Lietuvoje.

Santrumpos

KPC DS – Kultūros paveldo centro duomenų skyrius
 LDM – Lietuvos dailės muziejus
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 NKČMD – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Gauta 2017 02 26
 Priimta 2017 03 06

Literatūra

1. Arnold-Öttl, von H. Der Kurat Pfaundler von Schönberg und seine Heiligen Gräber. *Heilige Gräber in Tirol. Ein Osterbrauch in Kulturgeschichte und Liturgie*. Innsbruck: Haymon-Verlag, 1987: 161–193.
2. Caramelle, von F. Die künstlerische Entwicklung der Heiligen Gräber in Tirol. *Heilige Gräber in Tirol. Ein Osterbrauch in Kulturgeschichte und Liturgie*. Innsbruck: Haymon-Verlag, 1987: 71–121.
3. Gerutis, J. [Balvočius, J.] *Rymo-katalikų bažnyčios apeigos*. Kaunas: Saliamono Banaičio spaustuvė, 1915.
4. Giniūnienė, A. XIX a. koplytelės su Viešpaties kančios kelio skulptūromis Žemaičių vyskupijoje. *Kryždirbystė Žemaitijoje*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2015: 61–84.
5. Giniūnienė, A. Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus. *Kultūros paminklai*. 2013. 17: 157–159.
6. Giniūnienė, A. Nauji duomenys apie Varnių Šv. Aleksandro ir Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčių dailės vertybes. *Kultūros paminklai*. 2016. 20: 214–216.
7. Giniūnienė, A. Veiviržėnų bažnyčios iliuzinė tapyba ir XVIII a. II pusės – XIX a. I p. Kristaus kapo dekoracijos. *Menotyra*. 2012. 1: 18–36.

8. Gockerell, N. *Glaube und Bild*. Salzweg: Druckerei, Tutte GmbH, 2009.
9. Grabar, A. *Kriščioniškoji ikonografija*. Vilnius: Aidai, 2003.
10. Gričiūtė-Švėbrienė, L. *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.
11. Köberl, von W. Der Schwazer Meister Christoph Anton Mayr als Heiliggrabmaler. *Heilige Gräber in Tirol. Ein Osterbrauch in Kulturgeschichte und Liturgie*. Innsbruck: Haymon-Verlag, 1987: 141–159.
12. *Lietuvos dailininkų žodynas*. T. 1: XVI–XVIII a. Sud. A. Paliušytė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.
13. Klajumienė, D. *Tapyti altoriai (XVIII a. – XIX a. I p.): nykstantys Lietuvos bažnyčių dailės paminklai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
14. Möler, von N. Wie das Heilige Grab von Jerusalem nach Tirol kam. Volksfrömmigkeit und Erneuerte Liturgie. *Heiligen Gräber in Tirol. Ein Osterbrauch in Kulturgeschichte und Liturgie*. Innsbruck: Haymon-Verlag, 1987: 11–23, 25–41.
15. *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m.* Parengė A. Baliulis. Vilnius: Katalikų mokslo akademija, 2010.
16. Paliušytė, A. Direktyvos dailininkams XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Dailės istorijos studijos*. 6: Vaizdo kontrolė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014: 63–81.
17. Pizzinini, von M. Anton Zollers Heiliges Grab in der Lienzer Stempfarrkirche St. Andrä. *Heiligen Gräber in Tirol. Ein Osterbrauch in Kulturgeschichte und Liturgie*. Innsbruck: Haymon-Verlag, 1987: 123–139.
18. Ricker, J. Mit Magie bekehrt. Das Kulissenheiligrab von Rottach-Egern (prieiga per internetą: http://www.monumente-online.de/10/02/sonderthema/Kulissenheiligrab_Rottach_Egern.php).
19. Sabaliauskas, A. *Didžioji savaitė lotyniškai ir lietuviškai*. Kaunas: „Spindulio B-vės spaustuovė“, 1930.
20. Salesch, M. *Himmliches Theater. Die Neuzeller Passionsdarstellungen vom Heiligen Grab*. Grin Verlag, 2016.
21. Surdokaitė, G. Kryždirbystė XIX a. Žemaičių vyskupijoje: carinės valdžios diktato akivaizdoje. *Kryždirbystė Žemaitijoje*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2015: 7–59.
22. Švėkšnos bažnyčioje rastas meno lobynas. *Lietuvos žinios*. 2014 04 01: 1, 4.
23. *Šventasis Raštas Senojo ir Naujojo Įstatymo arba Testamento su Vulgatos tekstu*. T. 2. Vertė J. Skvireckas. Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1911–1913.
24. *Tradicinė žemaičių skulptūra*. „Alkos“ muziejaus rinkinys, sud. E. Spudytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008.
25. *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m.* Parengė S. Jegelevičius. Vilnius: Katalikų mokslo akademija, 2009.
26. Urbonienė, S. *Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.
27. *Žemaičių vyskupijos vizitacija 1675–1677 m.* Parengė M. Paknys. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 2011.

Asta Giniūnienė

The dramatization of the Holy Week in Švėkšna church in the first half of the 19th century

Summary

The article for the first time analyses the decoration parts of the Christ's tomb of the second half of the 18th century found a few years ago in Švėkšna church. The Christ's tomb from the old church was transferred to the new church, which was built in 1804 and used until the 4th decade of the 19th century. On the basis of the sources and remained fragments we can state that this was a complicated structure of the Paschal decoration designed under the European baroque scenery principles. It was composed of the paintings on boards and canvas and miscellaneous accessories. The Christ's tomb paintings are characterised by a symbolic allegoric content and artistry. The prophets of the Old Testament and characters the New Testament reflecting the Paschal Triduum liturgy were depicted in the decoration. The survived outline paintings of Adam and Eve in Paradise, Noah waiting for the Saviour, and Angels Lamenting over the Death of Jesus are the exceptional iconography images in the Lithuanian church art. The decorations of the Christ's tomb were created by the professional masters who decorated the churches in Samogitia in the second part of the 18th century. The images of suffering and dead Jesus used in the figuration of the Paschal Triduum influenced the spread of the Passion scenes. This is supported by an interesting archival fact about the shrine with a group of sculptures depicting the tomb of Christ in the Švėkšna churchyard.

The fragments of the Paschal decorations in the Švėkšna church are important baroque scenery exhibits, which are valuable for the history of the Lithuanian church art and scenography. The investigation of the Holy Week figuration in the Švėkšna church is a valuable illustration of this multidimensional cultural, religious and artistic phenomenon.

KEY WORDS: Švėkšna church, Paschal decoration, Christ's tomb, baroque scenery, late baroque painting, iconography of the Old Testament